

'מאחורי כל גבר מצליח...' על אימא אחת ושבעה כהנים גדולים: עיון בספור תלמודי

אסתר פישר

במאמר זה אבקש לשפוך אור חדש על לימוד במקורות יהודיים תוך שימוש בביקורת ופרשנות פמיניסטית, דרך ספור תלמודי אחד. אנסה להציג שלבים שונים של הביקורת הפמיניסטית בקריאה של טקסט תלמודי, במטרה להראות איך כולנו, נשים וגברים, יכולים לצאת נשכרים מנקודות מבט חדשות אלו.

הסיפור התלמודי שבו נעסוק מספר לנו על דמות האם של משפחה מפוארת בה שבעה בנים זכו להיות כהנים גדולים, ובתוך כך חושף את ה'מאחורי הקלעים' של עולם הכהונה הגדולה, ובמידה רבה גם את מי שאחראית לפאר בגדיהם: האימא. ספור זה מופיע בספרות חז"ל במספר מקבילות. אבחן כאן שתיים מהופעותיו, בתלמוד הירושלמי ובתלמוד הבבלי¹. אבקש להדגים קריאות שונות אפשריות בספור זה, כשבכל אחת מהן נקודת המוצא לטקסט תהיה שונה ומתוך כך גם הדגשים והמסרים שבה ישאו אופי אחר.

ספור קמחית ובניה - תלמוד ירושלמי מס' יומא פרק א' דף לה עמוד ד

מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לטייל עם המלך ערב יום הכיפורים עם חשיכה

ונתזה צינורה של רוק מפיו על בגדיו וטימאתו

ונכנס יהודה אחיו ושימש תחתיו.

אותו היום ראת אימן שני בניה כהנים גדולים.

שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שימשו בכהונה גדולה.

שלחו ואמרו לקמחית: מה מעשים טובים יש בידך?

אמרה להן: יבוא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ואימרת חלוקי מימיי.

אמרינן: כל קמחייא קימחין וקימחא דקימחית סולת.

קראו עליה: כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה.

נעמוד בקצרה על חלקיו השונים של הספור ומשמעותיהם:

ההקשר: הספור מובא בירושלמי במסגרת דיון על המשנה הקובעת ש'מתקינים לו כהן אחר

תחתיו שמא יארע בו פסול'. כלומר שכחלק מההכנות ליוה"כ יש להכין מראש 'ממלא מקום'

פוטנציאלי לכהן הגדול שמא הוא ייטמא בזמן שלא יאפשר הטהרות לפני יום כפור.²

¹ ספור זה, על מקבילותיו וגרסותיו, נותח בהרחבה ובבהירות בעבודת הדוקטור של יפה זילכה, **מגמות עריכה בספורי 'מעשי חכמים' בויקרא רבה ובמקבילותיהם התלמודיות**, חיבור לשם קבלת התואר 'דוקטור לפילוסופיה', אוניברסיטת בר-אילן, אדר תשס"א. עמ' 271-291. חלקים רבים של הניתוח שלי כאן מבוססים על דבריה. במקומות בהם אני חורגת מניתוחה, אציין זאת במפורש.

² זילכה בעבודתה מיחסת משמעות רבה לשאלת ההקשר בו מובא הסיפור ומדגישה בעניין זה את ההבדל בין ויק"ר לירושלמי. בויק"ר מדרש זה מופיע בתוך הקשר של בני אהרון על הפסוק 'ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אביהם'. המדרש פותח במחלוקת אמוראים האם בני אהרון כיהנו עוד בחייו (בגלל הטמאות אהרון) או רק לאחר מותו. כדוגמה לאפשרות על 'מלוי מקום' בכהונה הגדולה בשל היטמאותו הפתאומית של הכהן – מובא המעשה בשמעון בן קמחית. עצם הבאת בני קמחית בהקשר של בני אהרון יש בו, לדעת זילכה, אמירה חיובית על הקמחית ובניה. נתון זה משמעותי לאור הבאת הספור בהקשר של מסכת יומא וההכנות הקפדניות של הכהן הגדול המתוארות במשנה ובתלמוד. ההקשר המתאר את הזהירות היתרה הנדרשת מהכהן הגדול בתקופה הקודמת ליום כפור וההנגדה הבולטת של התנהגותו של בן קמחית היוצא לדבר עם המלך בערב יום הכיפורים יש בה לטענת זילכה אמירה לגנותם של בני קמחית שמטילה גם צל על אימם.

המעשה : כהדגמה למצב כזה מביא הירושלמי את המעשה בשמעון בן קמחית שאמנם נטמא בערב יום כפור ולכן נזקק לאחיו שימלא את מקומו.

המידע הביוגרפי : לאחר אזכור אירוע זה המדרש מוסיף ומספר שלא רק שני בניה של קמחית זכו לכהונה גדולה, כפי שעולה מאירוע זה, אלא כל השבעה.

שאלת החכמים ותשובת קמחית : בשלב זה המדרש עובר למגמה דיסקטית-מוסרית. מתוך שאלת החכמים ברור שע"פ השקפתם ישנה סיבה לימזלה' הטוב של הקמחית. ואמנם ע"פ עדותה, נהגה בצניעות יתרה בתוך ביתה, מעשה המוצג במדרש בתור המעשה שבזכותו זכתה לשבעה בנים כהנים גדולים.

הסיומת : החכמים מגיבים לדברי קמחית בשתי אימרות: **כל קמחיא קמחא, וקמחא דקמחית סלת, ו-כל כבודה בת מלך פנימה**. האימרה הראשונה היא 'מדרש שם' על שמה (או שמה מקצועה?) של קמחית: בעוד שלכולן ה'קמח', דהיינו הצאצאים הינם 'רק' קמח, הרי שזכתה קמחית וה'קמח' שלה הוא משובח ביותר – סולת, דהיינו, צאצאים מוצלחים במיוחד.

הפסוק המסיים את המדרש, 'כל כבודה בת מלך פנימה', לקוח מתוך מזמור תהילים מ"ה המהווה שיר הלל למלך ביום חתונתו. פסוק זה מופיע בחלק של המזמור המתאר ומשבח את הכלה המיועדת: 'כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה'. כבודה, דהיינו רכושה, המתואר בפרוטרוט בפסוקים הקודמים, מובל פנימה לתוך ארמון המלך עם בואה לטקס החתונה. שילוב פסוק זה כסיומת למעשה בקמחית, הוא מעשה דרשני של הטיית הפסוק מהקשרו המקראי להקשר חדש ואקטואלי – לא כתיאור בת המלך ביום חתונתה אלא כתיאור של בת ישראל והתנהגותה הצנועה³. הדרשן רואה את היחס בין תחילת הפסוק - 'כל כבודה בת מלך פנימה', לסופו – 'ממשבצות זהב לבושה', כיחס של סיבה ותוצאה: מי שתקפיד ש'כבודה' יהיה פנימה, תזכה למשבצות זהב. 'משבצות זהב', ע"פ הדרשן, הם בגדי הכהונה אותם לבשו צאצאי הקמחית בזכות התנהגותה. ("ויעשו את אבני השהם מסובות **משבצות זהב**...").

עד כה תארנו את חלקי הסיפור ובאורם. כעת נדגים דרכי פרשנות וקריאה שונים בנוגע למשמעויות הסיפור והמסרים העולים ממנו, תוך דגש על דמותה של הקמחית: כיצד יש להתייחס להתנהגותה – כהתנהגות מופתית או שנויה במחלוקת?

הקריאה ה'מסורתית'

הקריאה המסורתית בספור זה תדגיש את צדיקותה המופלגת של הקמחית ואת השכר הגדול שנפל בחלקה בשל כך⁴. בקריאה כזו של הספור יש מקום לניתוח והרחבה של הקשר בין המעשה והשכר - המוטיב של מידה כנגד מידה מובלט בספור זה: הקמחית **רואה** שני בניה כהנים גדולים משום שכתלי ביתה **לא ראו** שיער ראשה. גם **מוטיב הביגוד והגוף** כאן יוצר הקבלה: הקמחית מקפידה על כסוי גופה, ולכן זוכה שבניה ילבשו 'משבצות זהב'. אפשרויות הקבלה נוספות פתוחות בפנינו: האם בהתנהגותה חינכה את הבנים לתכונות נדרשות לכהונה: הקפדה על פרטים והנכונות לעשות "מעבר", המוכנות ל'קרבן אישי' למען רעיון נשגב, ועוד.

נתון משמעותי בספור זה הוא הנורמה ההלכתית בה נוהגת הקמחית: כסוי גופה ושערותיה גם כשהיא לבדה בביתה. על שאלת הגדרת היקף הצניעות הנדרשת בתוך הבית ישנה כתיבה הלכתית

³הבאת הפסוק בהקשר זה מופיע לראשונה בספרות התלמודית. כאן, בירושלמי, ובבבלי בשלושה הקשרים הלכתיים הנוגעים להופעת נשים במקומות צבוריים.
⁴ואמנם זילכה בעבודתה מביאה ספור זה בפרק שכותרתו 'שכר ועונש'.

עניפה⁵ שלא כאן המקום להרחיב בה, אך ע"פ שיטה מרכזית בשיח הלכתי זה, צניעותה של הקמחית משקפת עשייה שהיא 'לפנים משורת הדין'. ע"פ קריאה זו, אם כן, הקמחית היא דמות מופת בענין צניעות. חסידותה המופלגת צריכה להוות דגם לחיקוי וכך תזכנה נשים רבות לשכר מופלג של בנים מוצלחים.

הקריאה ה'ביקורתית' – 'הרמנויטיקה של חשד'

בניגוד לקריאה המסורתית, המקבלת את המסר הערכי של הטקסט כפי שהוא, הקריאה הביקורתית מבקשת לעמוד על הנחות היסוד הערכיות-חברתיות העומדות ביסוד הספור, ולבקר אותן לאור תפיסת עולם ערכית חלופי. ע"פ קריאה זו, יש להאיר את התפיסות הפטריאכליות העומדות בבסיס הספרות החז"לית בכלל וספור זה בפרט⁶. הביקורת הפמיניסטית תצביע על כך שבבסיס ספור זה עומדת התשתית החברתית, על פיה נורמות הצניעות הנשית משמשות לא אחת כאמצעי גברי להשגת שליטה וריסון על גוף האישה, ומתוך כך גם על מיניותה: ספור על אישה שזכתה לכך ששבעה מבניה יהיו כוהנים גדולים בודאי יהווה תמריץ לנשים אחרות לאמץ את נורמות ההתנהגות שלה⁷.

בנוסף, יש להעיר שייחוס שמגמת החמרה בתחום הצניעות ליוזמה נשית, ולא כהכתבה מבחוץ (שכן ע"פ הספור קמחית פועלת מתוך רצונה שלה), מהווה חלק ממהלך מכוון של הממסד הגברי, המבקש לכסות את האישה תוך שכנועה שזה לרצונה ולטובתה⁸.

ולבסוף, הסיומת בפסוק 'כל כבודה' מקשרת את הדרישה לכסוי הגוף עם הדרישה לפעילות בזירה הביתית בלבד. קישור זה, אף הוא חלק ממערכת נורמות שמטרתן הגבלה והצרת עולמה של האישה לספירה הביתית, והרחקתה מעולם בעלי הסמכות ומקבלי החלטות. אמנם קמחית לא מעידה על עצמה שהייתה רק בבית, אלא מעידה על התנהגותה בעת שהייתה בבית, אך התוספת המדרשית בסוף מניחה כמובן מאליו שהייתה תמיד בבית ומכוונת את קריאתנו את הסיפור כך שזה חלק מהלקחים החינוכיים שלו.

מלבד חשיפת היסודות הפטריארכליים, הקריאה הביקורתית תבקש לעמוד על ההשלכות שיש לדמותה של הקמחית על עיצוב תודעה של דמוי הגוף הנשי בעיני נשים: האדרת אישה המכסה עצמה גם כשאין אף אחד בביתה, עלולה להיתפס כתפיסת הגוף כמשהו שיש להתבייש בו, הפוסלת את הגוף ע"י כיסויו התמידי. גישה המהווה במידה רבה ניסיון להעלים את הגוף

⁵ לגבי שאלת הצורך בכסוי ראש בבית ישנה ספרות הלכתית רחבה. המחלוקת בנושא זה יסודו במחלוקת פרשנית בסוגית 'דת יהודית' בכתובות סכ ע"ב ובהבנת שיטת הגמרא לגבי 'חצר'. לסכום ממצה של דיון זה ראה: 'כסוי ראש לאישה בחצר' יוסף צבי רימון בתוך 'ספר היובל לשיבת הר עציון' וכן: פוקס אילן, **עיון במשנתם של פוסקים בני עדות המזרח לכיסוי ראש - קריאה מחודשת** http://www.biu.ac.il/law/unger/wk_papers.html נציין רק שישנם פוסקים המביאים את 'ספור הקמחית' כראיה לכך שיש לכסות את הראש בחצר דוגמת דרכי משה **טור אבן העזר סימן קטו**: ולי נראה דודאי אף רבינו בעל הטור מורה לדבר זה (וכ"כ לעיל סימן כ"א דאין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דוקא בשוק) ולא נקט כאן 'לא תצא' אלא למידק מינה דצניעות מיהא הוי ששום אישה לא תראה שעה כלל אפילו בבית וכמו שמצינו במעשה דקמחית זכתה משום זה שיצאו ממנה כהנים גדולים.

⁶ שלב זה מאפיין את המכונה הגל הראשון של הפמיניזם.

⁷ יש להעיר שמוטיב 'רבי השכר' קיים (ואולי אף מתעצם) בשיח ההלכתי הבתר תלמודי בנושא. ראה בענין זה מאמרו של יוסקה אחיטוב, **צניעות – ממייתוס לאתוס**, בתוך נחם אילן (עורך), עין טובה – דו שיח ופולמוס בתרבות ישראל (ספר היובל לטובה אילן, הקבוץ המאוחד תשנ"ט)

⁸ דוגמא נוספת לכך שמגמת החמרה מיוחסת לנשים שקבלו על עצמן היא בתחום הלכות נידה 'א"ר זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טפת דם כחרדל - יושבות עליה שבעה נקיים! (תלמוד בבלי מסכת נדה דף טו עמוד א)

והגופניות כליל. הקריאה הביקורתית רואה מגמה כזו כמגמה בעיתית שיש להצביע עליה ולהתריע בפניה.

'ביקורת נדיבה' – חשיפת קולות דיאלקטיים בספור

לפני המעבר לקריאה השלישית, יש להצביע בשלב זה על הקושי היכול לעמוד לפתחו של קורא/ת לאור שתי דרכי הקריאה שהוצגו עד כה. קריאות אלה אינן מהוות מענה למי שמבקש לשמר בעולמו את סמכות הטקסט מחד, וחש קושי ואי נחת עם חלק מהמסרים העולים בקריאה 'מסורתית' של הטקסט מאידך. על רקע זה באה הקריאה שכונתה ע"י חוקר התלמוד דניאל בויארין ה'ביקורת הנדיבה'. ה'ביקורת הנדיבה' מבקשת להצביע על כך שבתוך הקשר תרבותי מסוים (פטריארכלי, במקרה שלנו) אפשר לגלות קולות חתרניים בתוך הטקסטים עצמם, המציגים עמדה ערכית אחרת ('פמיניסטיים' במקרה שלנו), והדיאלקטיקה שנחשפת היא תופעה הראויה לציון.

לאור דברים אלה, בקריאה זו של ספור קמחית, אבקש להראות ע"י עמידה על הופעותיו השונות של הספור במקבילותיו בספרות חז"ל, כיצד ניתן לחשוף קולות ביקורתיים פנימיים שמציגים באור מורכב את דמותם של קמחית ובניה. נשווה בין הספור בהופעתו בתלמוד הירושלמי לבין מקבילתו בבבלי⁹.

המקבילה בתלמוד הבבלי – מס' יומא מ"ז ע"א

הבבלי מביא את ספור הקמחית בהקשר שונה מזה שבירושלמי. המשנה שבהקשרה ספור זה מובא היא משנה המתארת את פרטי העבודה של הכהן הגדול ביום הכפורים (פרק ה' משנה א'). במסגרת תאור זה מביא התלמוד את העדות הבאה על הכהן הגדול ישמעאל בן קמחית:

אמרו עליו על רבי ישמעאל בן קמחית:

פעם אחת סיפר דברים עם ערבי אחד בשוק, ונתזה צינורא מפיו על בגדיו, ונכנס ישבב אחיו ושמש תחתיו,

וראתה אמן שני כהנים גדולים ביום אחד.

ושוב אמרו עליו על רבי ישמעאל בן קמחית:

פעם אחת יצא וסיפר עם הגמון אחד בשוק, ונתזה צינורא מפיו על בגדיו, ונכנס יוסף (עם) אחיו ושמש תחתיו,

ראתה אמן שני כהנים גדולים ביום אחד.

תנו רבנן: שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה.

אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך? –

אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי.

אמרו לה: הרבה עשו כן, ולא הועילו.

(בבלי מ"ז ע"א¹⁰)

⁹ בנייתוחה עומדת זילכה על ההבדלים שבין גרסת ספור הקמחית במדרש 'ויקרא רבה', התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי. לדעתי, ההבדלים בין גרסאות הספור במקורות הארצישראלים (דהיינו ויק"ר והירושלמי) אינם גדולים ולכן העדפתי להתמקד בהשוואה בין הבבלי והירושלמי. עם זאת, הערתה של זילכה לגבי ההבדלים בהקשר בתוכו מובא הספור בין ויק"ר לירושלמי מעניינת וראויה לתשומת לב. עיין שם עמ' 273 ו עמ' 276-278

ישנם מספר הבדלים משמעותיים בין הסיפור בגרסא זו לגרסא המובאת בירושלמי. בקריאה רגישה ניתן לחשוף כאן מבין השיטין נימה ביקורתית על התנהגות "גיבורי הסיפור". בהתחשב בהדגשות החוזרות והנשנות של המשנה והתלמוד על חשיבות שמירת הטהרה של הכהן הגדול עם התקרב יום הכיפורים, הרי שהתנהגותו של ישמעאל בן הקמחית הימטיילי בשוק בערב היום הגדול מעוררת תמיהה¹¹. היטמאות הכהנים הגדולים, ישמעאל וישבב / יוסף, בערב יום כיפור, המודגשת ע"י הכפלת הסיפור, מרמזת על כך שיתכן ובעצם כהנים אלה לא היו ראויים לשמש בתפקיד החשוב.

בקטע המקדים לסיפורנו מתואר גודלו יוצא הדופן של חופנו של ישמעאל בן הקמחית. גם מהמשך הסיפור שהבאנו, ניכר שהגודל הפיזי נתפס כאן גם כגופניות ויצריות, שעומדים בניגוד לרוחניות הנדרשת מכהן גדול. הסוגיה מעלה שני הסברים אלטרנטיביים לשאלה מה עשתה הקמחית שזכתה לצאצא 'גדול'¹² כל כך. שני ההסברים הינם 'פיזיולוגיים' (תזונתיים או מיניים) ולא 'אידיאולוגיים'. דהיינו, לא התנהגות מוסרית-ערכית היא שהביאה לקמחית את בניה ה'מוצלחים', אלא סיבות 'ארציות' יותר בעלות אופי פיזי-גשמי. זאת לעומת ההסבר שניתן בירושלמי שקישר את הצלחת בניה של הקמחית למעשיה המוסריים של אמם שזיכו אותה בשכר אלוהי.

חשיפת הקול הביקורתי מצביעה גם על ביקורת על התנהגותה של הקמחית, שכתוצאה ממנה השכר הופך לעונש. מוטיב המידה כנגד מידה מופיע גם כאן, אך באופן שלילי: היא נשארת פנימה – בנה יוצא לשוק. היא מקפידה (בהחמרת יתר) על בגדיה, הוא מיטמא בבגדיו (ונתזה צינורא מפיו על בגדיו)¹³. בצורה אירונית וסמויה סוגיית הבבלי מעלה סימן שאלה נוקב על מעשה קמחית ובניה.

מגמה זו מגיעה לשיאה בהבדל בולט נוסף בין סוגיית הבבלי לירושלמי. לעומת הסיומת הכפולה אותה ראינו בירושלמי: 'כל קמחיא קמחא וקמחא דקמחית סלת. ויכל כבודה בת מלך פנימה', כאן מגיבים חכמים באמירה: 'הרבה עשו כן ולא הועילו'. ניתן להבין תגובה זו כמחמאה המדגישה את מעלתה הגבוהה של הקמחית, שרק היא זכתה בשכר שכזה על מעשה זה, בעוד שאחרות שנהגו כמותה – לא זכו¹⁴. אך ניתן להבין את התגובה גם כאמירה ביקורתית, לפיה חכמים אינם מקבלים את הסברה של קמחית, שכן הרבה עשו גם הן כך ולא עלתה בידן! אפשר להציע שהערת חכמים מבקשת לצמצם את המרכזיות שייחסה הקמחית להתנהגותה הצנועה - הן בסטנדרטים הגבוהים שאמצה לעצמה והן בגודל השכר שיחסה למעשה זה¹⁵.

¹⁰ ע"פ נוסח דפוס וילנא.

¹¹ אפשר לראות בבחירת המילים שבתאור המעשה גם חלק מהעברת מסר בקורתי: בן הקמחית 'מטיילי' (לעומת 'מספרי' בירושלמי), הוא משוחח עם ערבי אחד (או הגמון) אבל לא המלך שלגביו אפשר לטעון לזכותו שהכבוד חייב אותו לחריגה זו מההתנהגות הראויה לערב יום כפור.

¹² ואין להתעלם, לדעתי, מכפל המשמעויות של המושג 'גדול' - גודל פיזי וכהן 'גדול'.

¹³ תודה לד"ר ענת ישראלי שהאירה את עיני על מוטיב זה.

¹⁴ כך תפורש הערה זו ע"י הקריאה הימסורתית עליה עמדתי לעיל.

¹⁵ קריאת תגובת חכמים באופן כזה (הדוחה את דברי הקמחית) הוצעה ע"י חלק מהפוסקים המאוחרים. נציין בהקשר זה את הרב משאש המתייחס לסוגייתנו בתשובה מפורסמת בעניין כסוי ראש יוחסם אחד כתב לי ראייה לאסור, ממעשה דקמחית שזכתה לז' בניס ששימשו בכהונה גדולה בחייה בשביל שלא ראו קורות ביתה קלעי שעה, דמשמע מזה שהוא אסור גדול, והנהרת בו יש לה שכר גדול בעוה"ז. והשבתיו, כי ודאי שמע המעשה מאישה זקנה המספרת מעשיות, ולא ראה המעשה במקורו, שהוא ביומא דף מ"ז ע"א וז"ל ת"ר ז' בניס היו לקמחית וכלם שמשו בכהונה גדולה, אמרו לה חכמים מה עישת שזכית לכך, אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. אמרו לה הרבה עשו כן ולא הועילו, עכ"ל. הרי לך שחכמים דחו דבריה שאינם אלא שיחת אשה זקנה, כי הם ידעו שאין בזה אסור רק מנהג שנהגו בנות ישראל.

לסיכום קריאה זו – הספור כפי שהוא מסופר בבבלי מציג גישה מורכבת לדמותה של קמחית והתנהגותה. באמצעים ספרותיים מעודנים, הניכרים בעיקר בעקבות השוואת הספור לגרסה הארצישראלית, צפה ועולה ביקורתיות המספר בנוגע לקשר הישיר שבין התנהגות קמחית ובניה הכהנים הגדולים, וערעור על המוחלטות של מעשיה כהתנהגות מופתית ועל ההבטחה לשכר מרובה על התנהגות זו.

'במבט חדש' - קריאה נוספת

הקריאה האחרונה בה עסקנו, חשפה ביקורת פנים-חז"לית בנוגע לדמותה של קמחית. המשותף לקריאה זו ולקריאה הביקורתית הוא שבשתיהן חוללנו פרוק של הספור ומסריו. אך אם אמנם הביקורת הפמיניסטית אינה מסתפקת בפירוק אלא גם בבנייה מחודשת, לא ניתן לעצור כאן. אבקש, לכן, להציע דגש אפשרי אחר בספור¹⁶. קריאה זו מבקשת למצוא בספור מסר שיכול להוות אלטרנטיבה ערכית.

קשיים גדולים נוכחים בשיח היהודי-הלכתי בנוגע לצניעות האישה. אך לא סוד הוא שגם האלטרנטיבה המערבית בדמותה של המתירנות וההחפצה של גוף האישה אינה מהווה פתרון למצוקה זו. אבקש להציע, על כן, לשוב לתפיסה היהודית ולאתר בתוכה גישה שפיתוחה והדגשתה יכולים להוות התחלה של רטוריקה חדשה בנוגע לצניעות.

כאן יש לשאול: האם ניתן לפתח שיח פמיניסטי כלשהוא שיהיה פנימי לתפיסת העולם ועולם הדימויים הכרוכים במושג 'כבוד בת מלך'?

על מנת להציע הצעה כזו נשוב לספור התלמודי. אשוב ואדגיש עובדה מעניינת בספור: צניעותה של הקמחית מוצגת כצניעות שאינה קשורה ל**נוכחות גברית** בסביבה, שכן היא מציינת **ש'קורות ביתה'** לא ראו שערות ראשה. על נתון זה הצבענו עד כה, רק בהקשר ה'לפנים משורת הדין' בה נוקטת הקמחית. כעת אני מבקשת להצביע עליו כפרט החשוב בספור. אם הקשיים עליהם הצביעה הביקורת הפמיניסטית בספור זה הם תוצאה של ראיית הנחיות הצניעות של האישה כחלק מהיררכיה ומשטור, הרי שהדרך לקראת שיח מתחדש בעניין זה יהיה לנתק את הלכות הצניעות הנשית מה'מבט הגברי החודר' (כפי שכינו פמיניסטיות רבות את המבט הגברי שמכתיב את תפיסת הגוף הנשי). בשיח מעין זה יודגש הערך של הצניעות **כצורך נשי** – פנימי, ללא קשר להימצאות גברים בסביבה וללא קשר לסטנדרטים המוצבים על ידם ע"פ אמת המידה שלהם. ייחודה של הקמחית הוא אולי בכך, שהיא מתווה נורמות התנהגות צנועה המוכתבות על ידה בלבד, ללא קשר לסובבים אותה. על פי קריאה זו, זוהי זכותה הגדולה ובשל כך היא זכתה בבנים כהנים גדולים.

במאמרה החשוב של אורית קמיר, 'רצון בת המלך – כבודה: הזמנה לפמיניזם ישראלי'¹⁷, עומדת קמיר על כך שהגדרת 'כבוד האישה' בתפיסה היהודית-מסורתית נגזרת מהגדרת הכבוד של הגבר. הצעתה של קמיר היא להגדרה עצמאית של 'כבוד האישה', נטולת כל זיקה והשוואה לזו של

¹⁶ אבקש להעיר שהארת והדגשת אפשרות זו בספור נעשית תוך מודעות מלאה לכך שזו אינה קריאה ב'פשט' ואף ככל הנראה לא היתה 'כוונת המחבר'. הצעה זו באה מתוך רצון ומגמה למצוא בתוך הספרות ה'קלאסית' מענה והד לצרכי השיח המתחדש.

¹⁷ תרבות דמוקרטית, כרך 10: מגדר וחברה בישראל בשיתוף עם הוצאת אוניברסיטת בר-אילן

הגבר. במאמר זה קמיר מצטטת את הפסוק המקושר לסיפורנו 'כל כבודה בת מלך פנימה' ומציעה לו פרשנות מחודשת:

פירוש מתאים ל"כל כבודה בת מלך פנימה" הוא שרק בת המלך עצמה, לא אביה המלך ולא בני ובנות לוויה שלה, שמלווים אותה ונועלים אותה בתוך ביתה, יכולה לקבוע את כבודה... הגדרה עצמית זו של בת מלך באה מתוכה, מבפנים ולא מהמסגרות החיצוניות לה, ושורשיה של הגדרת בת מלך אינם התפיסות הציבוריות החיצוניות או מהאופן בו היא נתפסת ע"י גברים מבחוץ, אלה המסתכלים עליה אבל אינם רואים אותה, אלא רואים את תשוקותיהם, פחדיהם וצרכיהם עצמם.

ע"פ הצעתה של קמיר, הקריאה המחודשת בפסוק 'כל כבודה בת מלך פנימה' יהיה אם כן, שהכבוד של בת המלך צריך לבוא מ'פנימה' – מפנימיותה וצרכיה, ולא מצרכים של הסובבים אותה. בהתאם לכך, ניתן ואף רצוי לראות את חשיבותן של הלכות צניעות גם בצורך פנימי עצמי של האישה ולא בהכרח רק כתוצאה מ'המבט הגברי' החודר.

לאור זאת אבקש להציע לראות את ערך הצניעות כערך פנימי, אישי, הרלוונטי לאדם באשר הוא, הן נשים והן גברים. צורך זה בצניעות, אמור וראוי להיות צורך א- מגדרי, כלומר מכוון לנשים וגברים כאחד, ללא קשר של הימצאותו של האחר בסביבה.

אולי זהו השיעור החשוב אותם למדו בני הקמחית מאימם - על מנת להיות כהן גדול, עליו להבין את ערך ה'לפנים' – היפוך התרבות המחציה, הראוותנית ובעלת כמיהת הרייטינג בה אנו חיים.

'צניעות' היא ערך של פרטיות, אינטימיות והצפנה.

פרשנות זו של המעשה בקמחית מובילה אותנו לשיח ערכי סביב שאלת הפומביות והפרטיות בחיינו, בכל רבדיה: החל מחוויותינו הרוחניות, וכלה בכסוי גופינו. שיח ערכי זה ראוי שיהיה שיח של כולם, גברים ונשים כאחד.